

СПЕЦИФІКА ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ СПРИЯННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПОЯСНЕННЯ З ПОЗИЦІЇ ТЕОРІЇ КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФЕРІВ

У статті визначено особливості теорії культурних трансферів та за її допомогою пояснено специфіку державного механізму сприяння інституціоналізації місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: державний механізм, місцеве самоврядування, інституціоналізація місцевого самоврядування, теорія культурних трансферів.

Розгляд процесу інституціоналізації місцевого самоврядування в Україні з позицій соціокультурного підходу, що базується на принципі міждисциплінарності, дає змогу звертатися до досягнень сучасної гуманітаристики у спробах комплексного опису міжкультурних взаємодій та запозичень. У цьому випадку значний евристичний потенціал для розробки державного механізму сприяння інституціоналізації місцевого самоврядування в Україні має сучасний культурологічний дослідницький напрям, що отримав назву “культурний трансфер”.

Цей напрям сформувався у 1980-х рр. завдяки науковій діяльності французьких культурологів М. Еспаня та М. Вернера, що досліджували культурні зв'язки між Францією та Німеччиною [1]. Згодом, із наростанням глобалізаційних тенденцій, сама ідея міжкультурних взаємодій і культурних запозичень набувала все більшої гостроти та вочевидь потребувала окремої теоретичної моделі для пояснення більшості суспільних процесів, спричинених глобалізацією – змішування культур, гібридизації, креолізації тощо.

Мета статті полягає у визначенні особливостей теорії культурних трансферів та поясненні за її допомогою специфіки державного механізму сприяння інституціоналізації місцевого самоврядування в Україні.

Термін “трансфер” для українського мовного простору є словом іншомовного походження, якому і досі не було підібрано відповідного мовного аналогу (“культурне переміщення”, “культурне перенесення” не достатньо передають головний зміст поняття “трансфер”). Відтак він застосовується у такому вигляді, хоча це ускладнює його широке сприйняття через те, що традиційно цей термін виявився закріпленим за сферою туризму та банківською справою, тож неоднозначно сприймається в контексті оцінювання соціокультурних процесів [1].

Сам феномен культурного трансферу повинен розглядатися як динамічний процес, що пов'язує між собою три компоненти:

- 1) висхідну культуру;
- 2) інстанцію-посередника;
- 3) цільову культуру [2, с. 23].

Застосування цього концепту до вивчення місцевого самоврядування в Україні передбачає, по-перше, ґрунтовне вивчення наявних практик місцевого самоврядування в країнах розвинутої ліберальної демократії, чий культурний вплив на Україну значною мірою посилюється після проголошення державної незалежності та вибору на користь демократичного суспільства. По-друге, як об'єкт дослідження постає ціле поле діяльності посередників, що виконували роль своєрідних “тлумачів” та “трансляторів” цих західних моделей, серед яких можемо назвати вчених (їх персональну роботу та у межах університетських колективів), законодавців (що внаслідок власної діяльності мусили розробляти та законодавчо оформлювати українську модель місцевого самоврядування, ґрунтуючись на західних і національних досягненнях), видавництва (які обирали ті чи інші західні праці для перекладу та видання), ЗМІ (які чимало зробили не лише для популяризації західних політичних проектів, а й повсякденного життя та досвіду розв'язання власних проблем) тощо. Дослідження третього компонента – цільової культури – передбачає вивчення практик і форм відбору певної інформації, а також форми засвоєння та рецепції (адаптація до місцевих умов та досвіду, творчий переклад, наслідування, відторгнення, опір тощо).

Соціокультурний підхід є надзвичайно продуктивним з огляду на розуміння процесу становлення місцевого самоврядування в Україні як культурного трансферу.

Він дає змогу комплексно розглянути історико-культурну ситуацію цільової культури не нехтуючи дослідженням усього розмаїття культурних проявів як на рівні соціальних інститутів та соціальних груп, так і на рівні персоносфери окремої людини, звернутися до феноменів духовного життя суспільства та їх ролі у підготовці суспільної свідомості до культурних новацій.

У контексті вивчення історико-культурних умов цільової країни набувають особливої актуальності вивчення механізмів "соціального зараження", певної моди на ідеї, одночасного продукування близьких за змістом ідей, висновків та оцінок. Суспільство і саме не завжди встигає усвідомити, чому саме зараз актуалізувалася та чи інша проблема чи інформація. І ось тут, наступним важливим кроком стає вивчення культурних посередників, які завжди проглядаються за процесами культурного трансферу.

Усвідомлення ролі культурних посередників є так само надзвичайно важливим, оскільки від їх розуміння, рівня засвоєння, здатності перекодувати та транслювати нове знання значною мірою залежить подальша трансформація культурних елементів у цільовій культурі.

У процесі культурного трансферу може бути навіть здійснена деконструкція культурної форми висхідної культури та її подальше збирання у межах цільової культури, що фактично призводить до майже повної втрати її первісного змісту. Однак теорія культурних трансферів дає змогу поглянути на цей процес не з позицій провалу культурних наслідувань, а як пристосування цієї форми до нового контексту, формування її гомогенності із культурним середовищем цільової культури та відкриття її нових функціональних можливостей.

Тож фактично ми можемо говорити про культурне наслідування лише тоді, коли відбулося майже повне копіювання культурного артефакту іншої культури. В усіх інших випадках ми говоримо про культурний трансфер – гнучкий процес адаптації культурних артефактів до цільової культури. Таке бачення дає підстави говорити про сучасні практики місцевого самоврядування в Україні не як про результат культурного контакту чи культурного наслідування, а як про комплекс механізмів культурної адаптації місцевого самоврядування у їх динамічному розвитку.

З огляду на розуміння цього як динамічного процесу, важливим стає вивчення того, що саме у процесі культурного трансферу відбирається, у який спосіб передається та яким чином сприймається.

Крім ситуації успішного трансферу, може існувати і зворотна ситуація, що виявляється у несприйнятті, відторгненні, активному опорі, ігноруванні культурного артефакту. Ще один важливий аспект, на якому слід загострити увагу. Теорія культурних трансферів, завдяки її системному та комплексному баченню предмета, дає змогу розглянути процес засвоєння чужих культурних взірців не як односпрямований процес, що охоплює всі соціальні групи певного суспільства, а навпаки, як складний та різноспрямований процес, в яких кожна людина, кожна соціальна група (верства) та суспільство в цілому відіграють свою роль. Наступним важливим моментом цього теоретичного конструкта є розуміння того, що

будь-яке явище, процес або феномен, які на перший погляд здаються суто національними, насправді є складним поєднанням різних культур та взаємовпливів.

Особливістю теорії культурних трансферів є і те, що у фокусі уваги дослідника повинні опинитися культурні та національні складові тих концептів, без яких неможливим є саме вивчення культури: нація, громадянин, патріотизм, цивілізація, культура, освіта, просвіта – і які, стаючи інструментом аналізу, приховують у собі насправді загрозу довільного їх використання, оскільки у кожній мові вони означають не одне й те саме.

Спробуємо побіжно накреслити загальні моменти культурного трансферу в Україну західної самоврядної моделі та тих результатів цього процесу, що маємо на сьогодні [4]. Як показала соціальна практика, науково обґрунтований на Заході процес модернізації виявився не таким уже й однозначним. У більшості країн транзиту очевидного переходу від тоталітарних (авторитарних) режимів до демократичних не відбулося. Натомість маємо вочевидь нові сталі форми взаємодії населення та державних інституцій у межах зазначених країн.

Розгляд можливостей державно-управлінських впливів на розвиток та впорядкування самоврядних практик в Україні крізь призму теорії культурних трансферів передбачає усвідомлення важливого значення саме соціокультурної детермінації в принципах і засадах місцевого самоврядування.

Попри власну важливість, культурні та соціальні аспекти практично не звучать у тексті Закону "Про місцеве самоврядування в Україні", в якому і досі "соціальне" пов'язується лише із забезпеченням для населення певного рівня соціальних благ [5], а "культурне" – лише з діяльністю творчої еліти – митців, письменників, акторів тощо. Це саме стосується і законодавчих актів, що регулюють практики місцевого самоврядування – акцент робиться на правовому та фінансовому аспектах їх діяльності. Попри наявність розуміння того, що самоврядні практики мають здійснюватися з урахуванням місцевих умов та особливостей, останні ніяк не деталізовані, тож і залишаються неактивними.

Далі, напрямами діяльності місцевих органів самоврядування у Законі визнається виконання програм соціально-економічного та культурного спрямування, що цілком логічно мало б бути продовжено у декларації необхідності процедур вивчення й аналізу соціально-культурної структури території, місцевих особливостей територіальної громади, для раціоналізації розподілу ресурсів з урахуванням особливостей певної території та тих соціокультурних процесів, що даються знаки. Однак, на жаль, подібної діяльності й надалі не спостерігається на місцевому рівні. Маємо лише поодинокі розвідки вчених, що задово-

льняють їх приватні інтереси або замовлення "грантодавців", замість систематичної роботи на замовлення держави з метою підвищення якості управління.

Наступною важливою проблемою, що зустрічаємо у процесі культурного трансферу, є те, що на сьогодні не в повному обсязі працює система представницької демократії в Україні.

Мусимо визнати, що українське суспільство і досі долає радянські звички "народної демократії", яка декларувалася як народовладдя, а насправді виявлялася системою жорсткого контролю з боку владних структур за всіма сферами суспільного життя. Додамо до цього ще й те, що за радянських часів було здійснено масштабний експеримент зі створення соціально-гомогенного суспільства (завдяки застосуванню політики егалітаризму й ідеологічного формування трьох основних соціальних груп населення: двох класів – робітників і селян та верстви з інтелігенції).

На зміну цьому суспільству в Україні формується складноструктурований, диференційований і плюралістичний соціум, який є першоосновою справжньої демократії. Однак проблема полягає у тому, що на сьогодні значна кількість цих соціальних груп перебувають у стадії свого становлення, їх представники не повною мірою ідентифікують себе з тією чи іншою соціальною групою (це також підтверджується тими проблемами, на які наражаються фахівці у спробах виявлення самооцінок людей щодо їх соціального статусу).

Відтак найбільшою проблемою сучасного місцевого самоврядування стає надзвичайно низька громадянська активність та соціальна участь. Відсторонена протягом тривалого часу від процесу виробництва та здійснення політики, людяність Радянського Союзу і за нових умов зберігає відпрацьовані стратегії поведінки.

Чималий дослідницький інтерес являють собою і функціонери від місцевого самоврядування, роль та місце яких у сучасних процесах становлення публічного управління є недостатньо дослідженою. При цьому мусимо пам'ятати, що ці особи є сполучною ланкою між населенням та владою, й відтак формують відчуття успішності (чи неуспішності), результативності, або навпаки, тих чи інших ініціатив населення. Від персональних якостей цих людей, від їх можливостей як групи стати агентами змін у країні значною мірою залежить доля місцевого самоврядування в країні.

Прагнучи до цілісного подання предмета вивчення, наукова спільнота не може не відзначити соціальні та культурні чинники системи місцевого самоврядування. Так, у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук О. Аборвалова зазначає, що "для забезпечення самовідтворення інституту самоврядування необхідна соціальна база і особливе культурне середовище, тобто певний рівень

освітнього і культурного розвитку членів територіальної спільноти" [5]. Далі здобувачка розкриває труднощі соціокультурного характеру, які перешкоджають сучасному розвитку цього феномену, серед яких відсутність соціальної бази із "самодіяльного населення", власників, учасників ринкових відносин, з одного боку, а з іншого – втрачені традиції сільської общини та земства, які навряд чи можуть бути відновлені в умовах міста [5, с. 14].

На пошук шляхів вирішення цих та інших проблем спрямовані зусилля багатьох вітчизняних учених, громадських і політичних діячів. У своїх наукових працях вони висувують різноманітні практичні рекомендації щодо цього [6].

Приклади неухаги чи ігнорування соціокультурного чинника, умов функціонування самоврядування можна віднайти у монографічній [7], навчальній літературі [8], програмах виступів конференцій [9], програмах і проектах [10]. Підходячи до теми своєї дисертаційної роботи "Соціокультурні чинники розвитку підприємницької діяльності в російському суспільстві, у час його трансформації" В. Гельман констатує ситуацію тотальної неухаги до соціокультурних чинників при вивченні організації та різних аспектів функціонування економічної системи. "Панівні у сучасній економічній теорії напрями, базуючись на неокласичних принципах, все більше наштовхуються на труднощі, спричинені все більшою економізованістю наукової системи, слабкою увагою до ролі соціокультурного та інших нееконімічних чинників. Все більше набирають силу такі наукові напрями, як інституціоналізм, соціокультурні концепції модернізму і постмодернізму, теорії економіки морального виміру та стійкого розвитку, концепції постіндустріального ("постекономічного") суспільства, соціальна антропологія та ін. Незважаючи на їх різноманітність та недостатню сувору оформленість, "головне полягає в самих спробах відобразити і зафіксувати нееконімічний бік, відійти від вузькоеконімічних координат, від обмежених за своїми масштабами парадигм" [11, с. 45].

Таким чином, опираючись на ці та інші заяви дослідників, висновки аналізу законодавчих документів, виступи та праці науковців різних дисциплін, можна говорити про декларативну гуманітарність, але фактичну відсутність урахування соціокультурних аспектів при розгляді тих чи інших проблем цього типу врядування у суспільстві (зокрема українському).

Висновки. Застосована у нашому дослідженні теорія культурних трансферів дає змогу розглянути процес становлення самоврядних практик в Україні як частину загального процесу культурного взаємовпливу країн світу в межах нового глобалізованого світу, уникнувши ранжування культур, та відмовившись від "драматичного" бачення українського самоврядування завдяки розумінню його процесуальності.

Культурний трансфер є довготривалим процесом, відтак можемо знайти у нашому суспільстві як очевидні його позитивні результати, так і негативні. Розуміння їх, наукова систематизація повинні стати запорукою й обов'язковою умовою вдосконалення державного механізму сприяння розгортанню української моделі самоврядування.

Список використаної літератури

1. Дмитриева Е. Теория культурного трансфера и компаративный метод в гуманитарных исследованиях: оппозиция или приемственность [Электронный ресурс] / Е. Дмитриева // Вопросы литературы. – 2011. – № 4. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/voplit/2011/4/dm16.html>.
2. Лобачева Д.В. Культурный трансфер: определение, структура, роль в системе культурных взаимодействий / Д.В. Лобачева // Вестник ТГПУ. – 2010. – Вып. 8 (98). – С. 23–27.
3. Костенок І.В. Соціокультурні чинники розвитку місцевого самоврядування в Україні / І.В. Костенок // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – № 1 (8). – С. 288–294.
4. Как добиться прозрачного местного самоуправления в Восточной Европе // Трансформация. – 2000–2001. – № 6. – С. 32–33.
5. Аборвалова О.Н. Территориальное общественное самоуправление в системе самоуправления современной России : автореф. на соискание уч. степени канд. соц. наук / О.Н. Аборвалова. – Саратов, 1999. – 19 с.
6. Шевырѐв И. Становление и развитие местного самоуправления на Украине: проблемы и перспективы их разрешения [Электронный ресурс] / И. Шевырѐв. – Режим доступа: <http://www.yurclub.ru/docs/other/article90.html>.
7. Козюра І.В. Місцеве врядування в Канаді / І.В. Козюра. – К. : Вид-во Української Академії державного управління, 2001. – 155 с.
8. Козюра І.В. Місцеве самоврядування в Україні (становлення та еволюція) : навч. посіб. / І.В. Козюра, О.Ю. Лебединська. – Ужгород : Патент, 2003. – 224 с.
9. Конференція "Розвиток місцевого самоврядування в Україні у контексті євроінтеграції" (22–23.06.2004), 15 листопада 2006 року у конференц-залі НІСД відбувся "круглий стіл" на тему "Регіональна політика та розвиток місцевого самоврядування".
10. USAID Ukraine. Місцеве самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine.usaid.gov/ukr/lib/Fact_sheets/localgov_ukr.pdf.
11. Гельман В.А. Социокультурные факторы развития предпринимательской деятельности в трансформирующемся российском обществе (на материалах Республики Бурятия) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. соц. наук : спец. 22.00.04 "Социальная структура, социальные институты и процессы" [Электронный ресурс] / В.А. Гельман. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/sotsiokulturnye-factory-razvitiya-predprinimatelskoy-deyatelnosti-v-transformiruyuschemsya-rossiyskom-obschestve>.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013.

Костенок И.В. Специфика государственного механизма содействия институционализации местного самоуправления: пояснение с позиции теории культурных трансферов

В статье определяются особенности теории культурных трансферов и на ее основе приводится пояснение специфики государственного механизма содействия институционализации местного самоуправления в Украине.

Ключевые слова: *государственный механизм, местное самоуправление, институционализация местного самоуправления, теория культурных трансферов.*

Kostenok I. Specificity of local government institutionalization state supporting mechanism: explanation from the side of culture transfers theory

In the article the theoretical and methodological basis as well as practical propositions as to the system modernization of local government institutionalization state supporting mechanism are grounded taking into consideration social and cultural factors. The theoretical view of the local government institutionalization state supporting mechanism is extended due to successful implementation of socio-cultural approach achievements, the neo-institutional theory, the theory of cultural matrix and cultural transfers. The view of the society as unity of culture and sociality allowed get deeper understanding of individual's values and orientations as well as group ones, and as a result prove the existence of objective limits for social transformations, determine socio-cultural reasons, which explain the deviation of reforms and plans.

The practical results of this work lie in developing the local government institutionalization state supporting mechanism taking into consideration social and cultural factors and based on such instruments and technologies of making public more active and competent as social capital, social partnership, technologies of intermediation by means of communicative cross-discipline groups and couch-technologies.

The theory of culture transfers consider the process of self-government practices implementation in Ukraine as a part of general cross-cultural incorporation process going on between countries in the frame of world globalization Culture transfer is a long-term process with its positive and negative consequences, thus their timely understanding allows avoid drawbacks during modernization of local government institutionalization state supporting mechanism.

Key words: *state mechanism, local governing, local governing institutionalization, the theory of culture transfers.*